

УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ-ЕМІГРАНТИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ в 1920 – 1930-х роках

Стаття торкається проблеми української студентської еміграції в країни Центрально-Східної Європи в міжвоєнний період. Ряд питань, такі як: матеріальне становище українських студентів, їх чіельність та завдання в Центрально-Східній Європі в 1920 – 1930-і рр. наголошуються в статті.

Ключові слова: еміграція, український, студенти, країни Центрально-Східної Європи, Чехословаччина, Австрія, Німеччина, Польща, економічне становище, завдання.

Головною причиною еміграції українців на початку ХХ ст. стала поразка національно-визвольних змагань 1917 – 1920 рр., але не тільки причина залишення Батьківщини, а й характер та цілі діяльності емігрантів обумовили політичний статус переважної їх частини. Отже, на початку 20-х рр. в країнах Центральної та Східної Європи українська політична еміграція складалася переважно з колишніх військовослужбовців армій УНР, ЗУНР та Кубанської Народної Республіки (КНР), які були інтерновані. Чисельність їх становила 60 тис. осіб. Проте на середину другого десятиліття більшість політичних емігрантів уже становили студенти. Така зміна була зумовлена тим, що внаслідок ліквідації таборів для інтернованих у 1923 – 1924 рр. значна частина їх мешканців вступила до європейських і, зокрема, українських вузів, які на той час були створені в Чехо-Словацькій республіці¹. Передумовами цих процесів були створення в таборах для інтернованих різних культурно-просвітніх організацій, гуртків. Так, в таборі інтернованих військ УГА в Німецькому Яблонному було створено "Просвітній Кругок"². У Польщі паралельно з поліпшенням побутових умов у таборах розгорталась широкомасштабна діяльність у напрямку фахової підготовки козаків і старшин, створювались органи і установи культурно-освітньої та релігійно-виховної роботи. Культурно-освітня робота в таборах була скерована на національно-патріотичне виховання особового складу армії. Було засновано освітні заклади, літературно-мистецькі товариства, видавництва, а також створено театральні колективи, оркестри і стрілецькі хори, що обслуговували не тільки табори, а й виступали з концертами в Варшаві, Кракові, Познані, Перемишлі³.

Отже, серед джерел поповнення українського студентства переважали представники військової і, власне, політичної еміграції над академічною і звичайними біженцями, що також обумовило його політичний статус. Цьому сприяла культурно-освітня робота, яка проводилась в таборах перебування українців.

Більшість з колишніх військових становили ті, хто розпочав свої студії ще перед Першою світовою війною або українськими національно-визвольними змаганнями. Серед представників власне політичної еміграції були також колишні студенти, що тікали за кордон через переслідування окупаційної влади, яких вона вважала злочинцями і через це повернення на батьківщину загрожувало їм втратою особистої свободи на тривалий час, а то й життя. Близько тисячі українських студентів побували в польських тюрмах, а після звільнення масово виїжджали за кордон⁴.

В цей час формувався новий тип українського студента на еміграції, про який, зокрема,

писав В.Мартинець: "Погляд на теперішній стан тої молодіжи і взагалі на теперішню нашу молоду генерацію є пригноблюючий. Перше що вдаряє, це цілковитий занепад ідеалізму теперішньої молоді і небувалий розвиток скептицизму зі всіми його негативними проявами"⁵.

І.Федів наступним чином характеризує українських студентів на еміграції: "Студентство, як однородна цілісність, майже не існує. Воно розбите ідеологічними, політичними чи іншими поглядами на дуже численні, більші й менші гурти. Лише в певних, і то дуже нечисленних моментах, – ці різнородні, так від себе відмінні гурти, чи то добровільно, чи під примусом обставин, зрікаються свого питомого "я" і зливаються в однородну цілість, з одною ціллю й думкою, одним словом і чином"⁶.

Якщо говорити, про завдання, які покладалися на українських студентів емігрантів, то в основному вони полягали у продовженні навчання та представленні України в країнах проживання: "як еміграція передовсім національна, українське студентство має велику культурну місію супроти своєї поневоленої батьківщини, позбавленої можливості нормального культурного розвитку. Засвоїти для свого народу головні надбання сучасної всесвітньої культури та науки – так загально можна було б сформулювати це національне завдання українського студентства. Спеціальне завдання ставить перед українським студентством подекуди ще й тепер помітна анахроністична тенденція зовнішнього світу взагалі заперечувати національний характер українського питання. ...і саме тут студентство при національним характері своєї організації, має велике завдання і обов'язок що до свого народу: 1) інформувати чуже студентство, а таким чином посередньо і його національний загаль – про свої національні справи; 2) корегувати похибки та головні упередження інтернаціональної опції що до тої чи іншої конкретної національної справи"⁷. Звісно, першочерговим завданням українських студентів на еміграції є навчання: "... учитись своєму фахові, щоб мати в життю підставу матеріальну, і "вчитись своєму і чужому", щоб виробити собі якусь українську ідеологію: щоб мати в життю підставу моральну..."⁸. Так, зокрема, про завдання українського студентства зазначалося на з'їздах представників студентських громад у Польщі 1921 р.: "Студентство українське, вповне свідоме свого місця та значіння в житті українського народу, має нині цілковиту однастайність думки та остаточно скристалізовану волю єдину до належного підготовлення себе до майбутньої державної праці. Негайне розпочаття акції відновлення своєї академічної праці. Українське студентство, в зв'язку з сучасним положенням української справи, вважає за найдоцільніший спосіб продовження боротьби за національно-політичні та соціальні ідеали України"⁹.

Отже, як бачимо, перед українськими студентами стояли завдання збереження національної самобутності, дбати про справу національного відродження держави, інформувати представників іноземних держав про Україну. Але основним було здобуття вищої освіти, бо саме в результаті успішного навчання можна буде в подальшому братися за справу відбудови власної держави на професійному рівні. Студенти склали значну частину тодішньої політичної української еміграції, оскільки більшість з них пройшли важкі часи Першої світової війни і національно-визвольних змагань, що суттєво вплинули на їх політичні погляди.

Щодо чисельності українських студентів-емігрантів, то точних даних про їх кількість немає. Все ж, найбільше українських студентів за кордоном перебувало в Чехословаччині. На 1 вересня 1923 р. тут нараховувалось 1360 студентів, а на 1 березня 1924 р. – було 1896 (в тому числі 141 студентка)¹⁰. Так, зокрема є дані, що на 1921 р. в Чехословаччині перебувало понад 700 українських студентів, 378 з яких навчалися в Празі¹¹. Про 15 тис. студентів в українських вузах Чехословаччини і понад 150 висококваліфікованих українських професорів в міжвоєнний і воєнний періоди (1921 – 1945) говорить М.Мушинка¹². За іншими даними, тільки у 1924 р. на 2000 українських студентів, котрі навчались в еміграції, 1900 припадало на Чехословаччину. Протягом міжвоєнного періоду дипломи вищих навчальних закладів тут одержали понад 2 тис. осіб, і багато з них повернулися в Україну¹³. В період 1921 – 1934 рр. 6818 російських і українських студентів отримали можливість закінчити освіту в Чехословаччині. Російські студенти становили 72,3 % з тих, що навчались (4862). До цієї категорії зараховувались також татари, калмики, кавказці. Близько 27,7 % (1992) становили українці. До них відносили також білорусів, деяких чехів і євреїв з України¹⁴.

В одному із звітів про проведення урядом ЧСР допомогової акції в 1925 році зазначалось

про те, в Чехословаччині навчається 2132 українських студенти, з них у чеських навчальних закладах навчаються – 1389, в Українському педагогічному інституті – 119, в Господарчій Академії в Подебрадах – 476, малярській школі – 148¹⁵.

В свою чергу С.Віднянський, говорячи про студентів Українського вільного університету (УВУ) в Празі, наводить такі дані: з 1921 по 1943 рр. (за 22 академічні роки, 44 семестри) на два факультети УВУ (філософський і правничий) було прийнято (записано) 11617 студентів – у середньому по 264 на семестр. Кількість студентів з багатьох причин була неоднаковою в різні роки¹⁶.

В Німеччині в 1924 р. було зорганізовано 138 студентів українців¹⁷. А на 1 лютого 1926 р. в Німеччині нараховувалося всього 96 українських студентів і 9 студенток¹⁸.

У Польщі до Союзу українських студентських громад на 1924 р. входило 150 чол.¹⁹. Так, за даними на 1921 р. в Польщі проживало понад 1000 українських студентів, які перебували в громадах: Варшавській, Ченстохівській, Тарнівській, Ланцутській, Петроківській, Калішській, Вадовицькій, Олександрівській та Сідлецькій²⁰.

Отже, точно встановити чисельність українських студентів емігрантів як в Чехословаччині так і в усій міжвоєнній Європі досить важко. Є окремі дані про кількість українських студентів у вищих учбових закладах, чи просто країнах перебування протягом року чи кількох років. Так, зокрема, труднощі із встановлення кількості українських емігрантів в Чехословаччині пов'язані з рядом причин: 1. Відсутність ведення статистики; 2. Утруднення самоідентифікації українцями, які опинилися у вигнанні в російському емігрантському середовищі; 3. Труднощі реєстрації українських емігрантів за власною національністю в країні перебування. Незважаючи на велику кількість відомостей про їхню чисельність, ці дані не охоплюють всієї еміграції з українських земель. Основною їх вадою є те, що вони подають окремі відомості лише або про наддніпрянців, або про галичан, або про тих, які зареєструвалися у тих чи інших урядових чи українських організаціях²¹.

Не менш важливим є походження українських студентів-емігрантів з тих чи інших українських земель, адже політичну еміграцію того часу прийнято ділити на галицьку і наддніпрянську.

Європейська територія перебування українських студентів поділялася на чотири області: Балтійську, Австрійську, Чеську та Німецько-польську-балканську. Головними центрами першої були міста Данциг і Кенігсберг. Там 42 % становили наймолодші студенти 1900 – 1905 рр. народження (далі рр. н.), які через свій вік не брали участі у визвольних змаганнях, разом з народженими в 1897 – 1899 рр. (27,9 %), які також переважно не брали участі у визвольній боротьбі, вони становили – 69,9% усього українського еміграційного студентства регіону. Загалом по області найбільше було галичан, які становили 89,2 %.

Австрійська область з центрами у Відні, Граці та Леобені зосереджувала найбільше представників середнього віку – 69,9 % (1892 – 1899 рр. н.), всі вони були активними учасниками зазначених подій. Як і в першій області, була абсолютна перевага галичан, зокрема у тому ж таки Відні понад – 80 %, у Граці і Леобені – 100 %. Дещо значнішим, у порівнянні з попереднім регіоном, було представництво буковинців – 7 % (всі у Відні).

Чеська область: головні осередки в Празі, Подебрадах, Брно, Братиславі та Мельнику. Область мала досить велику перевагу середніх за віком студентів – 60 – 70 %, безпосередньо в Празі – 69 %. Найстаршими були студенти 1884 – 1891 рр. н., які пройшли і Першу світову війну, і національно-визвольну революцію, чисельність їх, зокрема в Празі сягала – 10 %, що майже вдвічі більше, ніж у Відні. Дана область, у першій половині 20-х рр. відзначалася незначною перевагою галичан – 57,7 %. Буковинців було – 5 %, згодом це число зменшилось.

Німецько-польсько-балканська область з центрами в Берліні, Варшаві, Познані, Кракові та Загребі зосереджувала переважно середніх та старших за віком студентів, які походили в основному з Наддніпрянської України²².

В результаті Першої світової війни і національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. за межами українських земель опинилась значна кількість українців. Серед них окреме місце посідає українська студентська еміграція. З-поміж студентів, які навчалися у вищих учбових закладах країн Центрально-Східної Європи були різні за віком, матеріальним становищем, походженням, ідеологічними переконаннями українці. Не дивлячись на всі ці розходження, головним для них було здобуття вищої освіти та можливість подальшого працевлаштування на Україні чи на еміграції.

Перша світова війна внесла значні зміни в справу матеріального забезпечення студентів вищих навчальних закладів. В багатьох країнах цією справою після війни зайнялися уряди, а також різні благодійні організації та студентські самопомогові товариства. Становище українського студентства перших післявоєнних років було досить важким. В 1919 і 1920 рр. не було організовано ні самопомогою, ні державної допомоги, ні допомоги міжнародних студентських установ. В ці роки тільки українські дипломатичні представництва в Празі та Відні матеріально допомагали студіючій за кордоном українській молоді²³.

Все ж, найліпшим було становище українського студентства в Чехословаччині, де культурна праця української еміграції була запезпечена найкраще.

В цьому питанні уряд Чехословаччини користувався власними мотивами для організації допомоги емігрантам. Т. Масарик, президент Чехословаччини, розглядав еміграцію як частину більш широкого питання по відношенню до Росії. В міжвоєнний період Чехословаччина продовжувала дотримуватись політики неутручання у внутрішні справи Радянської республіки. Разом з тим існувало велике зацікавлення у встановленні з нею торгових і економічних зв'язків. Передбачалось, що діяльність міжнародного капіталу в Радянській Росії змусить більшовиків еволюціонувати вправо. Погляди Масарика лягли в основу програми допомоги Росії, що отримала назву "російська акція". Спочатку вона розвивалась в двох напрямках. Перший полягав в наданні допомоги голодаючим (голод 1921 –1922 рр.), другий – у вирішенні проблеми біженців²⁴.

В проведенні цієї акції можна виділити три періоди: до середини 1920-х років; до кінця 1920-х років; до середини 1930-х років.

Для керівництва студентами-емігрантами був утворений спеціальний Комітет для забезпечення освіти в 1921 р. Крім тих, що тільки не приїхали, в Чехословаччині вже перебувало 800 українських студентів. Комітет для забезпечення освіти був закритий в лютому 1935 р., а деякі його функції були передані Чехословацькому Червоному Хресту²⁵.

В листопаді 1921 р. було утворено "Чесько-український комітет допомоги українській молоді" (ЧУК). Головою ЧУК був обраний професор Карлового університету Я. Бідло, а його заступником – професор О. Колесса. З січня 1922 р. комітет одержував з державного фонду ЧСР щомісячні субвенції для виплати стипендій українським студентам. Умовою одержання стипендій було навчання, причому спочатку допомога надавалась шляхом забезпечення їх житлом, одягом, підручниками, їжею тощо, і тільки з 1922 р. комітет щомісячно видавав стипендії в розмірі близько 500 крон.²⁶

ЧУК проіснував як самостійна чесько-українська організація до 1931 р. З припиненням державної чеської допомоги українському еміграційному студентству в Празі, того ж року постав уже як громадська організація "Допомоговий Фонд українських і білоруських студентів у Празі"²⁷. В статуті "Допомогового Фонду українських і білоруських студентів у Празі" зазначалось: "Метою Допомогового Фонду є допомагати (уділяти стипендії і іншу поміч) українським і білоруським студентам, які студіюють на високих школах а Чехословаччині. Допомогу може одержувати української чи білоруської національності звичайний або рівний йому в правах надзвичайний слухач високих шкіл у Чехословаччині, якщо він:

а) є незаможний і фінансово незабезпечений, так що без чужої допомоги не може продовжувати студій на високій школі...

г) взагалі заслуговує допомогу.

Допомоговий Фонд здобуває матеріальні засоби для виконання своїх завдань:

а) членські вклади;

б) пожертвами, спадщиною, фундаціями, збірками, прибутками з акцій Товариства...

г) прибутками з майна Допомогового Фонду"²⁸.

Також в Празі діяв кооператив "Українська студентська самопоміч". Він теж займався справою допомоги українським студентам у властивий більше для кооперативу спосіб: "Ціллю кооператива є: поліпшувати відносини своїх членів під взглядом матеріальним, а то через:

а) закладення і провадження ремісничих курсів для своїх членів

б) введення фахових ремісничих курсів для своїх членів

в) посередниченя у вишукуванню занять для своїх членів

г) творення робітничо-артільних відділів поміж своїх членів

- д) закладання інтернатів, столових, бібліотек, читалень для своїх членів
- е) уділювання своїм членам матеріальної допомоги"²⁹.

Пізніше засновувались й інші подібні організації, але ширшої допомогової акції за браком фондів вони розвинути не могли.

Саме через ставлення чехословацької влади, яка проводила заходи спрямовані на фінансову підтримку української еміграції, стало можливим відкриття тут українських вищих навчальних закладів і утворення великої кількості українських студентських організацій. Із згортанням матеріальної допомоги в 1930-і рр., зменшилась кількість українських студентів в Чехословаччині та їх організацій.

Найкращим в матеріальному плані, з усіх європейських країн перебування українських студентів, було їх становище в Чехословаччині. Українські емігранти отримували в цій країні суттєву державну допомогу. Натомість, в Німеччині та Австрії матеріальне становище українських студентів було досить складним. В цих країнах склалась важка економічна ситуація після закінчення війни. Німеччина в 1920-х рр. переживала тяжкі для себе наслідки війни, що вилились в гостру економічну кризу. В українській емігрантській пресі того часу можна зустріти таку характеристику становища українських студентів: "Ріжні політичні комплікації, зростаюче безробіття, повний економічний та фінансовий крах, як це бачимо в Німеччині, а в слід за цим впровадження золоті валюти, зростаюча дорожнеча та багато інших причин довели наше студентство до прямо катастрофального положення. Студентство покидає студії масово та шукає праці, щоб удержатися при житті. І коли ще давніше була можливість одержати працю в академічних центрах, то тепер українські студенти, позбавлені навіть і цієї можливості, емігрують для заробітку в Люксембург, Францію, Бельгію, Голандію. На початок 1924 р. маємо такі дані про кількість студентів: із 157 членів Спілки Студентів Українців сего року 37 мушили відмовитись від студій і емігрувати в західні країни Європи. Кількість членів товариства Громада зменшилась на 50%, товариства "Основа" в Данцігу – на 75 %"³⁰.

Про скрутне становище студентів свідчать матеріали Спілки Студентів українців у Німеччині: "Зимовий семестр 1923/24 можна назвати одним з найбільше важких за всі періоди існування нашого студентства в Німеччині. Через лихий матеріальний стан опинилося наше студентство на передодні пропасти; шістдесят відсотків покинуло студії, не маючи змоги прожити. З того біля 10 остало на далі працювати на французьких доках, або у німецьких поміщиків. З тих, які ще тут осталися, є десять відсотків хорих на туберкульозу, ревматизм та інші хвороби"³¹.

Про допомогу українським студентам в Німеччині маємо відомості з листування в 1930-х рр. між українськими студентами, що вже навчались в Берліні і тими, хто мав намір там навчатися: "В справі студій на Високій Технічній Школі в Берліні подаємо Вам до відома слідує: на Високих Технічних Школах в Німеччині вправді не вимагається від студентів жадних вступних іспитів але від чужинців жадається доповняючого іспиту.

Шкільні оплати виносять округло 200 марок на семестр. На прожиття треба від 120 до 150 марок місячно. В Берліні є Український Студентський Дім, в якому можна дістати помешкання за 10 марок місячно, на що одначе не можна з певністю рахувати тому, що тепер майже всі місця заняті. Мешкання можна буде дістати аж тоді, коли хтось із студентів опустить Студентський Дім. Не виключено рівнож одержати деякі полекші в шкільних оплатах, однак ця справа взагалі є дуже проблематична"³².

В Австрії діяв "Допомоговий комітет для збігців", який опікувався і українськими студентами. В самому Відні допомогу студіюючій молоді несло "Українське Товариство Прихильників Освіти". Товариство було засноване заходами віденської "Січі" за допомоги і участі С.Дністрянського і Д.Дорошенка в квітні 1920 р. Товариство спочатку допомагало всім студентам, а коли його засоби дещо вичерпались, то тільки політичним емігрантам. За чотири роки воно надало допомогу 285 студентам на суму 8000 доларів. Фонди Товариства склали пожертви українців, в основному з США³³.

Становище українських студентів в Австрії було не набагато кращим, ніж в Німеччині. Так, управа товариства "Січ" 1924 р. зверталась з проханням про матеріальну допомогу до Центрального Союзу Українського Студентства: "Здається, що віденське студентство що до матеріального положення найгірше поставлене зі всього нашого студентства. Протягом 1923 р. давало Товариство Прихильників Освіти невеликі підмоги кільком десяткам студентам. Однак

в останньому часі воно не розпоряджає ніякими фондами, так що перед многими стоїть переривання студій. В минулому році засновано при нашому товаристві "Самопоміч"³⁴.

Отже, в 1920 – 1930-х рр. Німеччина та Австрія стають важливими центрами зосередження української студентської еміграції. Студенти були різні за віком і територіальним походженням з українських земель. Їх матеріальне становище в міжвоєнний період було дуже складним в Німеччині та Австрії. Та не дивлячись на всі труднощі, пріоритетним для них залишалось здобуття вищої освіти.

В Польщі становище української еміграції було досить складним. Тут державна допомога здійснювалась в значно менших розмірах і не так регулярно. Про необхідність матеріальної допомоги зазначалось на з'їздах представників студентських громад у Польщі: "а) Українське студентство за Головний шлях до поліпшення свого матеріального стану приймає Товариську взаємопоміч, яку організовано переводить через свої студентські громади. б) українське студентство має право на відповідну організовану матеріальну допомогу з боку українського Уряду, для чого Уряд український переводить відповідні асигнування та засновує фонд."³⁵ Та все ж допомогу українським студентам надавало Товариство допомоги студентам українцям високих шкіл у Варшаві. Це ж Товариство під керівництвом Р.Смаль Стоцького організувало в 1929 р. у Варшаві "Український Студентський Дім", який складався з інтернату на 20 осіб, читальні, бібліотеки. Товариство надавало допомогу студентам у вигляді позичок, стипендій³⁶.

Отже, серед джерел формування українського студентства в еміграції можна виділити як, власне, академічну молодь, так і колишніх військових. Перед українськими студентами стояли завдання збереження національної самобутності, дбати про справу національного відродження, але основним було здобуття вищої освіти. Матеріальна допомога українським студентам в країнах Європи багато в чому залежала від ставлення уряду тієї чи іншої країни до емігрантів і від ефективної діяльності українських і міжнародних допомогових організацій. Правове становище еміграції та матеріальна допомога уряду певної країни чи діяльність допомогових установ прямо пропорційно впливали на чисельність українських студентів та утворення їх організацій в країнах Центрально-Східної Європи.

¹ Дуднік О. Студентство як основна складова української політичної еміграції у 20-ті рр. ХХ ст. // Наук. записки Вінницького держ. університету ім. М.Коцюбинського. Серія: історія. – Вип. 4. – 2002. – С. 103.

² Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1919 – 1924). – К., 2000. – С. 77.

³ Кисіль З. Українське воєнно-історичне товариство (1920 – 1939). // Український історичний журнал. – №2. – 2001. – С. 102.

⁴ Дуднік О. Вказ. праця. – С. 104.

⁵ Мартинець В. Ідеалізм в українській суспільності. // Національна думка. – Ч. 2. – Прага, 1927. – С. 5 – 6.

⁶ Федів І. На організаційні теми. // Український студент. – №3 – 4. – Прага, 1923. – С. 22.

⁷ Бочковський О. Роль студентства в житті нації. // Студентський вісник. – Ч.8. – Прага, 1925. – С. 16.

⁸ Липинський В. Завдання українського студентства. // Студентський вісник. – Ч.2. – Прага, 1926. – С. 2.

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОВ України). – Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 5 – Арк. 1.

¹⁰ Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Ч.1. – Прага, 1942. – С. 71.

¹¹ Віднянський С. Заснування і діяльність Українського вільного університету – першої української високої школи за кордоном (1921 – 1945). // Український історичний журнал. – № 11 – 12. – 1993. – С. 76.

¹² Мушинка М. Українці Чехо-Словаччини. // Українська діаспора. – № 3. – 1993. – С. 43.

¹³ Бублик Т. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 1920 – 1930-их рр. ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1997. – С. 12.

¹⁴ Сладек З. Русская эмиграция в Чехословакии: развитие "русской акции". // Славяноведение. – № 4. – 1993. – С. 35 – 36.

¹⁵ Піскун В. Громадські організації як спосіб вираження згуртування українських політичних емігрантів (20-і – 30-і роки ХХ століття). // Українознавство (календар-щорічник). – К., 2006. – С. 102.

- ¹⁶ Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921 – 1945 рр.). – К., 1994. – С. 63.
- ¹⁷ Наріжний С. Вказ. праця. – С. 71.
- ¹⁸ Там само. – С. 90.
- ¹⁹ Там само. – С. 72.
- ²⁰ ЦДАВОВ України. – Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 1.
- ²¹ Криськов А. Українська імміграція міжвоєнного періоду у Чехословаччині (1919 – 1939). Автореф. дис... канд. іст. наук. – Чернівці, 1997. – С. 13 – 14.
- ²² Дуднік О. Вказ. праця. – С. 105 – 106.
- ²³ Наріжний С. Вказ. праця. – С. 72.
- ²⁴ Сладек З. Вказ. праця. – С. 30 – 31.
- ²⁵ Там само. – С. 33.
- ²⁶ Віднянський С. Вказ. праця. – С. 60 – 61.
- ²⁷ Наріжний С. Вказ. праця. – С. 75.
- ²⁸ ЦДАВОВ України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 269. – Арк. 1 – 2.
- ²⁹ ЦДАВОВ України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 266. – Арк. 1.
- ³⁰ Тютюник М. Економічне положення українського студентства. // Студентський вісник. – 1924. – Ч. 1. – С. 20.
- ³¹ Матеріальне положення нашого студентства у Німеччині (Спілка Студентів Українців у Німеччині). // Студентський вісник. – 1924. – Ч.2 –3. – С. 82.
- ³² ЦДАВОВ України. – Ф. 3572. – Оп. 1. – Спр.5. – Арк. 11.
- ³³ Наріжний С. Вказ. праця. – С. 76.
- ³⁴ Дописи. // Студентський вісник. – 1924. – Ч.1.
- ³⁵ ЦДАВОВ України. – Ф. 3570. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 3.
- ³⁶ Наріжний С. Вказ. праця. – С. 76.

Статья касается проблемы украинской студенческой эмиграции в страны Центрально-Восточной Европы в межвоенный период. Ряд вопросов, таких как: материальное положение украинских студентов, их численность и задание в Центрально-Восточной Европе в 1920-1930-е гг., отдельно выделяются в статье.

Ключевые слова: эмиграция, украинский, студенты, страны Центрально-Восточной Европы, Чехословакия, Австрия, Германия, Польша, экономическое положение, задание.

The article is devoted to the problem of Ukrainian students' emigration to the countries of Central-Eastern Europe between the World Wars. Variety of problems such as economic conditions of Ukrainian students, their number and tasks in the Central-Eastern Europe in 1920 – 1930 are underlined in the article.

Key words: emigration, Ukrainian, students, countries of Central-Eastern Europe, Czecho-Slovak Republic, Austria, Germany, Poland, economic conditions, task.